

hela sitt liv var Sandström verksam som debattör i skilda samhällsfrågor.

Genom att grunda skolor trädde Ahlström, Almquist och Sandström inte bara ut i offentligheten, menar Ullman, de skapade också en ny offentlighet. De tre stiftarinnorna var som kvinnor visserligen uteslutna ur maktens fält. Men, menar Ullman, genom att grunda sina egna skolor, mutade de in ett eget revir och skapade ett "skuggfält". Där kunde de upprätta sina egna lagar och där kunde de reformera pedagogiken utan att invänta godkännande från maktfältet. På det sättet kunde de dessutom på lång sikt också påverka makten och driva igenom sina rättvisekrav och hävda sig gentemot männen. Kvinnornas insatser betraktar Ullman därför som ett slags motståndskultur, där värden som inte var gångbara inom etablissemangen kunde kapitaliseras. Dessa värden fördes sedan över till maktfältet, där de bidrog till strukturell förändring. Dock skulle det dröja ända till 1925 innan en behörighetslag, som gav kvinnor rätt till statliga tjänster, trädde i kraft.

Uteslutna ur maktens fält tillskansade sig kvinnorna alltså en plats i samhället, där de aktivt bidrog till att förändra världen, bl.a. genom att utnyttja sina sociala nätverk. Därvid gjorde de naturligtvis alla andra kvinnor värdefulla tjänster. Men, påpekar Ullman, det är viktigt att förstå att dessa tre stiftarinnor samtidigt visade "en påtaglig ovilja mot att fungera som slussöppnare för hela kvinnokollektivet". De var alla välutbildade, självförsörjande och privilegierade. De var vana att leda verksamheter och att uppträda i offentligheten. "Naturligt nog", skriver Ullman, såg de sig därför som "högt över den allmänna massan". Men samtidigt levde de i en strikt maskulint dominerad miljö, där de inte togs på riktigt allvar på grund av sitt kön. Deras utbildningskapital vägde betydligt lättare än männens och deras positioner i fältet var inte utbytbara mot männens.

Agneta Lilja, Huddinge

Nils-Arvid Bringéus: *Lyckan kommer lyckan går. Tankar, ord och föreställningar om lyckan*. Atlantis, Stockholm 2004. 205 s., ill. ISBN 91-7486-801-2.

"Man är aldrig så lycklig eller olycklig som man själv tror", skrev drottning Kristina. Hon syftade förmodligen på att upplevelsen av lycka är något personligt och subjektivt, men den kan också förekomma i ett samhälleligt sammanhang. Professor emeritus Nils-Arvid Bringéus

har lyckats sätta in föreställningar om lyckan i en större kulturhistorisk kontext i sin nyutkomna bok *Lyckan kommer lyckan går. Tankar, ord och föreställningar om lyckan*. Utifrån såväl ett rikt etnologiskt material med folkliga talesätt och föreställningar som bibliska texter och populära träsnitt och andra bilder, får läsaren i tolv tematiskt avfattade kapitel följa lyckobegreppet genom historien. Bringéus knyter genomgående samman nutida och ibland personliga erfarenheter med historiska på ett förtjänstfullt sätt. Lyckan knyts till äktenskap och barn, det goda hemmet och livet på landet, men också till högst konkreta ting som god skörd och överdådiga måltider. Boken beskriver lyckan så som den förekommer i livets alla skeden, även i vardagen.

En intressant aspekt som berörs i bokens inledning, är att den enskildes lycka i vissa fall kan stå i strid med kollektivets uppfattning. De på senare tid uppmärksammade hedersmorden vittnar om en sådan konflikt mellan en individs val av lycka kontra släktens krav och önskemål. Det konstateras att "lyckan är inte alltid ofarlig". Lyckan existerar inte heller ensam, utan är ständigt hopflätad med sin motsats, olyckan. De hänger så nära samman att de kan ses som två sidor av samma mynt, och växlar ständigt. Hur flyktig lyckan är illustreras inte minst av det under medeltiden populära lyckohjulet, ett av de vanligaste motiven i kyrkliga sammanhang från den tiden. Vi ser hur den krönte kungen i all sin prakt, balanserad överst på hjulet, tappar sin krona så snart han förlorar fotfästet. Lyckohjulet på Kulturen i Lund är ett utmärkt exempel. Men den vanliga människans liv var kanske inte lika präglad av plötsliga toppar och vågdalar, utan framlevdes kanhända snarare i "den grå resignationens tecken", poängterar författaren.

En fras som vi ofta använder är "lycklig resa", utan att tänka närmare på att det inte för alltför länge sedan var ganska riskfyllt att ge sig ut på vägarna eller haven. Idag är det också ganska riskfyllt och många har en amulett med den helige Kristoffer, de resandes skyddshelgon, i sin bil eller båt, för säkerhets skull. En seglivad uppfattning i det äldre samhället var att det bara fanns en begränsad mängd lycka, både i samhället i stort och i en by. Om någon vann särskilt stor framgång, var det på någon annans bekostnad. Den framgångsrike mistänktes därför lätt för att orättmätigt ha lagt sig till med någon annans andel av byns lycka, mjölklycka och smörlycka stals från grannen. I häxprocesserna möter man ofta sådana föreställningar. Vissa dagar skulle man undvika att utföra vissa sysslor, i *Bondepraktikan* finns månadernas olycksdagar förtecknade.

Begreppen lycka och olycka kan knytas till kulturer där man tänker dualistiskt, gott och ont finns sida vid sida. Under reformationstiden och 1600-talet går det att urskilja en lyckouppfattning där landet och folket stod i centrum, och där det var viktigt att leva rättfärdigt och dygdigt för att inte drabbas av Guds vrede. Under 1700-talet förskjuts perspektivet i individuell riktning. Den personliga lyckan börjar framträda som böneämne i psalmboken och bönboken, och även i profan poesi. Människan vill gärna veta om framtiden är lyckosam eller inte och tar gärna olika medier till hjälp för att utvärdera hur livet den närmaste tiden kommer att te sig.

Föreställningen om ”tomteolyckan” har anor från antiken, med dess skyddsväsen knutna till människors boningar. Vättarna och alverna i den nordiska traditionen kan ses som paralleller, och det var viktigt att hålla sig väl med gårdstomten. Vitt utbredd är också synen på huskatten som hemmets lyckodjur.

I Lyckan kommer lyckan går fastslås att lyckan inte är något entydigt begrepp. Ofta framträder den tydligare i förfluten tid än i nuet. Antikens syn på guldåldern som det förlorade paradiset och talesättet ”den gamla goda tiden” är bra exempel på lyckans plats i det förgångna. Lyckan kan också placeras någon annanstans, i ett väntande himmelskt rike eller i matlyckans Schlaraffenland.

Lycka som samhällsbegrepp är i högsta grad aktuell i våra dagar. FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna lyfter fram allas rätt till liv, frihet, personlig säkerhet och social trygghet. I motsats till äldre tiders betonande av lycka som det goda samhällets rätta relation med Gud, framhävs nu tillfredsställelse av mänskliga behov här och nu som ett mått på lycka. Idéer som också kan knytas till filosofen Jeremy Benthams devis i upplysningstidens anda, om största möjliga lycka åt största möjliga antal människor, är en av etikens och lagstiftningens grundvalar. *Lyckan kommer lyckan går* är en lättläst, välskriven och uppslagsrik bok med en mångfald intressanta perspektiv på tankar och föreställningar om lyckan.

Eva Helen Ulvros, Lund

Ingrid Elam: *Min obetydliga beundran. Martina von Schwerin och den moderna läsarens födelse*. Norstedts, Stockholm 2004. 262 s., ill. ISBN 91-1-301275-4.

Ingrid Elams nya bok *Min obetydliga beundran. Martina von Schwerin och den moderna läsarens födelse*

tar avstamp i ett möte. Det är dock inte vilket möte som helst, utan mötet mellan Martina von Schwerin, 24-årig trebarnsmor som på egen hand rest från hemmet i Skåne till Göteborg, och den kända och uppburna franska författaren Germaine de Staël. Madame de Staël var på väg att lämna Sverige efter ett längre besök och gemensamma vänner till de båda kvinnorna hade ordnat med mötet – ett möte de ansåg vara av nöden. Den svenska kvinnans rykte var i stort behov av att repareras, korrigeras och förnyas. Madame de Staël kunde inte tillåtas lämna landet utan att ha upplevt den begåvning, bildning och det behag som fanns hos de svenska kvinnorna, en kännedom hon sedan skulle sprida ut till de bildade kretsarna. Få andra kvinnor kunde bättre representera den nya bilden av den svenska kvinnan än Martina. Och Martina, hon tog chansen att äntligen få träffa sin favoritförfattare.

Det är genom Martinas ögon Elam tar oss till den brytningstid mellan upplysning och romantik som första hälften av det svenska 1800-talet utgjorde. Det var en modern tid, fylld av entusiasm och nytänkande, en tid där män och kvinnor umgicks och samtalade med varandra på ett sätt som tidigare aldrig skett. Martina själv föddes under det symbolladdade revolutionsåret 1789 som enda dotter till en köpman i Göteborg, som tidigt avled och lämnade hustru, dotter och en ansenlig förmögenhet efter sig. Tre år senare, endast tretton år gammal, fann sig Martina Törngren förlovad med den sjutton år äldre hovstallmästaren Werner von Schwerin. Han var fattig men av börd och hon var rik och ung. Kanske till och med litet för ung när de två år senare gifte sig. Äktenskapet blev dock harmoniskt och Werner tycks ha gett sin unga hustru för sin tid stora portioner av både frihet och jämlikhet.

Det var i Stockholm det nygifta paret bosatte sig och det var här Martina för första gången kom att umgås i de finare kretsarna kring hovet. Det var också här hon stiftade bekantskap med den något ålderstigna sekreteraren vid Svenska Akademien, Nils von Rosenstein, en bekantskap som snart kom att utvecklas och djupna till en nära och innerlig vänskap. Vänskapen med honom och med författaren och akademiledamoten Carl Gustaf von Brinkman blev för Martinas del livsavgörande. Med dem som mentorer och vägvisare påbörjade hon den bildningsresa som kom att räcka livet ut.

Efter åren i Stockholm flyttade Martina och hennes familj till gården Sireköpinge i Skåne. Familjen utökades snart med fyra barn och tillsammans med den omfattande skötseln av den stora gården är det svårt att